

WHITEPAPER

Europese financieringsmogelijkheden voor onderzoek en innovatie op het gebied van sport en bewegen

December 2017

Colofon

Kenniscentrum Sport is de afzender van deze publicatie.

Auteur:

Ingrid Hendriksen

Eindredactie Kenniscentrum Sport:

Peter Barendse

Jacqueline Kronenburg

Contact:

T 0318 - 49 09 00

E info@kcsport.nl

I www.kenniscentrumsport.nl en www.allesoversport.nl

@ Kenniscentrum Sport, december 2017

1. Inleiding

Hoe kunnen Nederlandse organisaties, universiteiten en bedrijven die zich bezighouden met sport en bewegen meer gebruik maken van de Europese subsidies? Het begint met inzicht welke financieringsmogelijkheden er zijn. Op verzoek van het ministerie van VWS en het Topteam Sport heeft Kenniscentrum Sport daarom een inventarisatie gemaakt van de Europese financieringsmogelijkheden gericht op sport en bewegen. Deze inventarisatie (november 2017) is gebaseerd op eerder verschenen overzichten en recente informatie op de website van de Europese Commissie. Ook de op dit moment openstaande calls met een deadline in 2018 zijn weergegeven in deze inventarisatie.

Hoe verloopt het proces?

De Europese Unie verstrekt subsidies voor een groot aantal onderwerpen in een groot aantal sectoren. Eens per zeven jaar wordt het beleid van de EU en de hoofdlijnen van deze programma's bepaald. De huidige programma's lopen van 2014-2020. Tussentijds worden er, afhankelijk van het programma, jaarlijks of per twee à drie jaar prioriteiten vastgesteld en aangepast. Door middel van oproepen tot het indienen van projecten ('calls for proposals') worden geïnteresseerden gevraagd om projectvoorstellen te ontwikkelen en in te dienen.

Het aantal programma's is erg groot. De drie belangrijkste regelingen van de Europese Commissie die mogelijkheden bieden voor onderzoek en innovatie gericht op sport en bewegen zijn:

- Erasmus+ (zie p. 5 en verder)
- Horizon 2020 en programma's gekoppeld aan Horizon 2020 (zie p. 7 en verder)
- Europese Structuur- en Investeringsfondsen (zie p. 15 en verder)

Daarnaast zijn er financieringsmogelijkheden binnen de Europese Directoraten-Generaal Volksgezondheid (Santé, voorheen Sanco), Onderzoek en Innovatie (RTD) en DG Interne Markt, Industrie, Ondernemerschap en Midden- en Kleinbedrijf (GROW, voorheen E&I), die gekoppeld zijn aan beleidslijnen van de desbetreffende DG's. Die beleidslijnen voor (andere) maatschappelijke thema's kunnen relevant zijn voor sport en bewegen. Zij bevatten evenwel geen rechtstreekse financieringsmogelijkheid voor sportonderzoek en -innovatie.

Het beleidsinstrumentarium van de Europese Commissie omvat meer dan subsidiëring. De Directoraten-Generaal kunnen ook gerichte opdrachten aanbesteden. Daarnaast kan de Europese Commissie een coördinerende rol spelen bij het tot stand brengen van brede samenwerkingsprogramma's voor prioritaire thema's, bijvoorbeeld de zogenaamde Joint Programming Initiatives ([JPI](#)). In een JPI zetten de deelnemende EU-landen hun eigen budget in via consortia uit eigen land, maar de werkzaamheden worden maximaal afgestemd om dubbel werk en ontbrekende schakels te voorkomen. Het idee achter een JPI is het vergroten van de slagkracht en doelmatigheid van de inzet van middelen in Europa.

Vergelijkbaar met een JPI is een European Research Area ([ERA](#)). Een ERA richt zich echter daadwerkelijk op het uitzetten van gezamenlijke calls. De Europese Commissie draagt per keer financieel bij aan één call binnen een ERA. De bijdrage vanuit Brussel omvat slechts 15 procent van het onderzoeksbudget.

Het onderwerp van zowel een JPI als een ERA moet binnen de tien grote (maatschappelijke) problemen vallen die door de EU zijn geïdentificeerd. Beiden vergen een gedegen voorbereiding en deelname is vooral zinnig als er een nationaal programma met nationale middelen is.

Tenslotte zijn er nog andere programma's van de Europese Commissie die van belang kunnen zijn voor financiering van sport- en beweegactiviteiten. Te denken valt aan de programma's COSME en Creative Europe. Ook deze programma's zullen in dit overzicht kort aan bod komen.

Om voor Europese subsidie in aanmerking te komen, is doorgaans samenwerking met organisaties uit andere EU-landen noodzakelijk. Vaak moeten minstens vijf EU-landen meewerken. De precieze voorwaarden kunnen per (deel)regeling verschillen. Dat geldt ook voor de noodzakelijke eigen bijdrage. Die percentages verschillen. Het voorbereiden van de aanvraag kost over het algemeen veel tijd en ook de verantwoording moet heel precies gedaan worden.

Hierna volgt een overzicht van de Europese programma's die relevant kunnen zijn voor onderzoek en innovatie gericht op sport en bewegen. Deze inventarisatie is niet uitputtend. Het geeft een indicatie van de grote diversiteit aan financieringsmogelijkheden binnen de diverse Europese programma's. Als een tekst is onderstreept, is een directe link naar de achterliggende website beschikbaar. Ook de op dit moment openstaande calls met een deadline in 2018 zijn weergegeven, met een directe koppeling naar de desbetreffende website.

2. Erasmus+

Het Erasmus+ programma is de opvolger van het Erasmus programma (European Community Action Scheme for the Mobility of University Students). Erasmus+ is een bundeling van de subsidiemogelijkheden van het Directoraat-Generaal Educatie en Cultuur (DG EAC). Het is het EU-programma voor onderwijs, jeugd en sport. Het programma loopt van 2014 tot 2020. Het totaalbedrag van het gehele programma Erasmus+ is € 14,7 miljard. Het totale budget van het Erasmus+ sportprogramma (Erasmus+/ Sport) bedraagt € 266 miljoen voor 7 jaar.

De belangrijkste doelstellingen van het sportprogramma zijn:

1. Het aanpakken van transnationale bedreigingen van sport, zoals doping; wedstrijdvervalsing; geweld; racisme en intolerantie.
2. De ondersteuning van goed bestuur op sportgebied en verbetering van onderwijs en opleiding van sporters, in het bijzonder ondersteuning bij dubbele loopbanen van sporters en verduurzaming van vrijwillige sportstructuren.
3. Het bevorderen van sociale integratie, gelijke kansen en gezondheidsbevorderende lichaamsbeweging door deelname aan sport.

De subsidiemogelijkheden binnen Erasmus+ betreffen doorgaans operationele activiteiten (uitwisseling, implementatie, netwerkvorming) en niet zozeer onderzoeks- of innovatieprojecten. Deelname aan het sportonderdeel is mogelijk voor niet-commerciële private en publieke organisaties. Gemeenten kunnen in hun regierol als partner optreden in een project. De EU vindt de lokale dimensie erg belangrijk. De nadruk ligt steeds meer op betrokkenheid van 'grassroots sports' (lokale of regionale amateursportclubs).

Jaarlijks wordt er binnen de grenzen van de doelstelling van het Erasmus+ programma een werkplan met prioriteiten gepubliceerd, waarin staat welk soort internationale projecten ondersteund kan worden. Er zijn dus jaarlijkse 'subsidierronden'. Net als in 2017 is er in 2018 speciale aandacht voor projecten die zich richten op sociale inclusie (vooral voor vluchtelingen en migranten) en de preventie van radicalisering.

In 2018 is € 37,4 miljoen beschikbaar vanuit het Erasmus+ sportprogramma. De volgende acties worden door Erasmus+/ Sport ondersteund:

- **Collaborative partnerships**: (kleine) samenwerkingsverbanden voor de ontwikkeling, overdracht en/of implementatie van innovatieve praktijken in sport en lichaamsbeweging. Aan de samenwerkingsverbanden moeten minstens vijf organisaties van vijf verschillende landen deelnemen. De projectduur kan variëren tussen 12 en 36 maanden en de maximale subsidie is € 400.000. Aan kleine samenwerkingsverbanden moeten minstens drie organisaties van drie verschillende landen deelnemen. De projectduur kan variëren tussen 12 en 24 maanden met een maximale subsidie van € 60.000.
- **Not-for-Profit European Sport Events**: voor het organiseren van Europese niet-commerciële sportevenementen met sporters uit minimaal twaalf landen. Deze actie voorziet in financiële steun voor:

- a. de organisatie van Europawijde sportevenementen georganiseerd in het land van het programma;
- b. nationale evenementen die tegelijkertijd in verschillende programmalanden georganiseerd worden door niet-commerciële organisaties of openbare organisaties die actief zijn op het gebied van sport.

De verwachte resultaten van deze sportevenementen zijn: verhoogd bewustzijn met betrekking tot de rol van sport bij de bevordering van sociale insluiting;; gelijke kansen en gezondheidsbevorderende fysieke activiteit; toegenomen deelname aan sport, lichaamsbeweging en vrijwilligerswerk. De projectduur is maximaal 1 jaar (van de voorbereiding van het evenement t/m de follow-up). Het maximale budget is € 300.000 voor events tijdens de Europese Week van de Sport en € 500.000 voor events die niet gerelateerd zijn aan de Europese Week van de Sport. Maximaal 80% van de totale kosten wordt gedekt.

Voor beide acties geldt dat er maar één subsidieronde is per jaar. De deadline voor subsidieaanvraag is 5 april 2018. De start van het project is per 1 januari 2019.

Daarnaast steunt Erasmus+ ook acties ter ondersteuning van sterkere feitelijke onderbouwing van de besluitvorming (studies, dataverzameling, enquêtes ed.) en dialoog met Europese belanghebbenden (EU Sport-Forum, EU-voorzitterschap evenementen, conferenties, vergaderingen, seminars ed.).

Het Erasmus+ programma gericht op onderwijs of jeugd kan eveneens interessant zijn voor samenwerking op het gebied van sport en bewegen. Projecten waar sport als middel wordt ingezet, kunnen hier worden gefinancierd. Daarbij kan gedacht worden aan kansen voor studenten en medewerkers van educatieve sportorganisaties om leer-/werkervaring op te doen in een ander land (Key Action 1). En binnen de actielijn strategische partnerschappen kunnen kennisallianties ontstaan tussen instellingen voor hoger (sport)onderwijs en ondernemingen die streven naar het bevorderen van innovatie en ondernemerschap (Key Action 2). De meeste deadlines voor subsidieaanvragen binnen onderwijs en jeugd vallen tussen 1 februari en eind april 2018, maar sommige zijn gepland in oktober 2018.

Het overgrote deel van de Nederlandse subsidieaanvragen binnen Erasmus+ moet bij Nationale Agentschappen worden ingediend. Voor het sportprogramma ligt dat anders. Deze worden direct door de Europese Commissie in Brussel behandeld door het Executive Agency for Education, Audiovisual and Culture van de Europese Commissie ([EACEA](#)). NOC*NSF heeft het initiatief genomen om de Nederlandse sportsector te informeren via een [website](#). Het EOC EU-office in Brussel kan bij NOC*NSF aangesloten sportorganisaties adviseren bij aanvraagprocedures, heeft goede internationale relaties en kan helpen buitenlandse partners te vinden voor een project. Tevens is er een Nederlandse site waar naast algemene informatie over Erasmus+ ook informatie over [Erasmus+/ Sport](#) te vinden is. Gedetailleerde instructies voor het indienen van aanvragen zijn in de [programmagids](#) van Erasmus+ te vinden (sportgedeelte, pagina 226-243).

3. Horizon 2020

Het programma [Horizon 2020](#) is gericht op het versterken van de kennis- en innovatiepositie van de EU. Dit is het achtste kaderprogramma voor onderzoek (KP8) en heeft als doel het Europese beleid op het gebied van onderzoek en innovatie beter af te stemmen op de economische en sociale ambities van de Europese Unie zoals geformuleerd in de EU 2020-strategie. Het programma is in eerste instantie bedoeld voor organisaties die aan onderzoek doen, universiteiten en het bedrijfsleven. Voor lokale overheden is het programma echter ook interessant, omdat de Europese Commissie de relatie tussen onderzoek, bedrijfsleven en overheid wil stimuleren met name om tot betere oplossingen te komen voor maatschappelijke problemen waar overheden mee te maken hebben.

Er zijn drie 'pijlers':

1. **Excellente Wetenschap**: topwetenschappers, grootschalige onderzoeksinfrastructuren en de technologieën van de toekomst.
2. **Industrieel Leiderschap**: Europa's industriële leiders (ICT, nanotechnologie, geavanceerde productie-, robotica-, en biotechnologie en ruimtevaart).
3. **Maatschappelijke Uitdagingen**: onderzoeksgroepen/innovatieve projecten voor het oplossen van de zeven grote maatschappelijke uitdagingen van Horizon 2020:
1) gezondheid, 2) landbouw en de bio-economie, 3) energie, 4) vervoer, 5) klimaat, milieu en efficiënt gebruik van hulpbronnen en grondstoffen, 6) een inclusieve, innovatieve samenleving en 7) veiligheid.

De looptijd van Horizon 2020 is van 2014-2020 en er is € 80 miljard beschikbaar. Horizon 2020 kent twee soorten projecten: R&D projecten en innovatieprojecten. Bij R&D projecten worden de meest voorkomende projectkosten zoals kosten van personeel, reiskosten, materiaal etc. (directe kosten) volledig vergoed. Bij innovatieprojecten slechts een gedeelte daarvan (70%). Daarnaast zijn aan een project overheadkosten verbonden (indirecte kosten). Ter vergoeding hiervan wordt bij alle projecten een vast percentage (flat rate) van 25 procent opgeteld bij de directe kosten.

Subsidie aanvragen is mogelijk voor organisaties en personen die actief zijn met onderzoek en/of innovatie. In tweejarige werkprogramma's worden oproepen tot het indienen van subsidievoorstellen gedaan, gericht op specifieke thema's binnen de verschillende pijlers. Alle oproepen, inclusief de richtlijnen en sluitingstermijnen, worden gepubliceerd op de [Participants Portal](#). Een [handleiding](#) voor het indienen van deze aanvragen is te vinden bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO). Ook heeft RVO een ondersteuningspunt, het Expertisecentrum internationaal Onderzoek en Innovatie (EiOI), dat tevens het [Nederlandse National Contact Point](#) voor Horizon 2020 is. De ondersteuning is deels ingericht naar wetenschap/technologie domein, maar er is ook een (domeinoverstijgende) ondersteunings- expert voor het MKB. Er is geen specifieke expertise binnen RVO voor sport/bewegen.

Programma's binnen Horizon 2020 die relevant kunnen zijn voor sport & bewegen

Onder Excellente Wetenschap (pijler 1 van Horizon 2020) bestaat het programma **Marie Skłodowska-Curie-acties (MSCA)**. MSCA kent beurzen (zgn. Marie Curie-beurzen) toe aan onderzoeksorganisaties die onderzoekers ontvangen om een project uit te voeren. De onderzoeker moet afkomstig zijn uit een land dat deelneemt aan het MSCA-programma. Voor de periode 2014-2020 is een budget van € 6,1 miljard beschikbaar. De uit te voeren onderzoeken zijn te kenmerken als (post-)doctoraal (technologisch) onderzoek. Het programma omvat:

- **Innovative Training Networks (ITN)** - biedt gezamenlijke onderzoekstraining en/of doctoraalprogramma's uitgevoerd door universiteiten, onderzoeksinstituten en niet-academische organisaties voor het opleiden van beginnende onderzoekers.
- **Individual Fellowships (IF)** - stelt ervaren onderzoekers (meer dan 4 jaar onderzoekservaring) in staat om te werken aan projecten binnen en buiten Europa, maar helpt ook bij het aantrekken van de beste buitenlandse onderzoekers om in de EU te komen werken.
- **Research and Innovation Staff Exchange (RISE)** - ondersteunt de uitwisseling van personeel tussen academische en niet-academische organisaties.
- **COFUND** - co-financiering van regionale, nationale en internationale beursprogramma's.

Sinds 2014 besteedt MSCA meer aandacht aan ondernemerschap en innovatie. Daarnaast wordt geprobeerd het MKB zo veel mogelijk bij de onderzoeksprogramma's te betrekken. De Europese Commissie publiceert jaarlijks 'Calls for Proposals' voor de verschillende soorten Marie Curie-beurzen. Voor elke soort gelden andere regels over wie kan indienen en voor welke onderzoekers de beurs geschikt is. Voor meer informatie over MSCA is een brochure beschikbaar.

Calls met deadline 2018

- [MSCA-ITN-2018: Innovative Training Networks](#) (deadline 17.01.2018, budget € 442 miljoen)
- [MSCA-NIGHT-2018: European Researchers' Night](#) (deadline 14.02.2018, budget € 12 miljoen)
- [MSCA-RISE-2018: Research and Innovation Staff Exchange](#) (deadline, 21.03.2018, budget € 80 miljoen)
- [MSCA-IF-2018: Individual Fellowships](#) (deadline 12.09.2018, budget € 273 miljoen)
- [WF-01-2018: Widening Fellowships](#) (deadline 12.09.2018, budget € 5 miljoen)
- [MSCA-COFUND-2018: Co-funding of regional, national and international programmes](#) (deadline 27.09.2018, budget € 80 miljoen)

Onder Industrieel Leiderschap (pijler 2 van Horizon 2020) valt **Leadership in Enabling and Industrial Technologies (LEIT)**, ofwel leiderschap in ontsluitende en industriële technologieën. Het is gericht op nieuwe technologische doorbraken met een sterke industriële dimensie. De nadruk van acties binnen LEIT ligt naast onderzoek en innovatie om Europa's industriële en zakelijke vooruitzichten te versterken (waaronder SMEs), o.a. op publiek-private samenwerking (PPPs). Dit onderdeel ondersteunt met name 'Innovative Actions' (IA) en 'Coordination and Support Actions' (CSA) die van belang kunnen zijn voor de sportsector. Vanuit de IA worden innovatieve ICT producten, tools, toepassingen en diensten ontwikkeld die gebruikt kunnen worden in de

sportindustrie. Voor IA subsidies, die meestal 30 tot 36 maanden duren, is een gemiddelde EU-bijdrage van € 2 tot 5 miljoen beschikbaar. De subsidie kan 100% van de totale subsidiabele kosten dekken voor organisaties zonder winstoogmerk of maximaal 70% voor winstgevende entiteiten (bedrijven etc.). Bij CSA subsidies, die meestal 12 tot 30 maanden duren, is de gemiddelde EU-bijdrage € 500.000 tot € 2 miljoen en de subsidie dekt 100% van de totale subsidiabele kosten.

Onder de pijler Industrieel Leiderschap valt **SME instrument**, dat bedoeld is voor bedrijven met de ambitie om te groeien. Het gaat hierbij om internationaal georiënteerde, innovatieve bedrijven. Het instrument ondersteunt de ontwikkeling van innovatieve oplossingen en het verkennen van nieuwe markten. Elke maatschappelijke uitdaging of sleuteltechnologie heeft een thematische visie bepaald waarbinnen projectaanvragen moeten passen. Dus alhoewel het SME instrument open staat voor alle MKB ondernemingen en voor vele onderwerpen, dient het voorstel wel binnen een thematische visie te passen. Het SME instrument bestaat uit drie fases, welke individueel, maar ook alle drie volgtijdig doorlopen kunnen worden door een MKB bedrijf:

Fase 1 - Schrijven businessplan

Fase 2 - Voorbereiden marktintroductie

Fase 3 - Marktintroductie

Fase 1 en fase 2 zijn subsidies, fase 3 is een financieringsinstrument (leningen). Voor fase 1 is €50.000 per project beschikbaar, wat maximaal 70% van de totale kosten van het project mag omvatten. Deze fase duurt meestal 6 maanden. Fase 2 projecten krijgen circa € 500.000 tot € 2,5 miljoen. Ook dit bedrag mag maximaal 70% van de totale kosten van het project omvatten. In uitzonderingsgevallen kan dit echter oplopen tot 100%. Fase 2 projecten duren 1 tot 2 jaar. Daarnaast is voor ontvangers van subsidie in het kader van het SME instrument aanvullende ondersteuning en coaching beschikbaar.

Voor elke fase kan een projectaanvraag ingediend worden, wat op elk moment kan. Deze continue open oproep heeft 4 deadlines per jaar. Een bedrijf kan maximaal één keer per jaar indienen. Dat kan individueel, maar eventueel ook samen met andere MKB bedrijven als partner. Andere organisaties zoals kennisinstellingen kunnen alleen via onder aanneming meedoen. Doordat het aantal aanvragen in dit programma hoog is, worden alleen de excellente aanvragen gehonoreerd. Het totale budget voor SME Instrument in 2018 is € 479 miljoen.

Calls met deadline 2018

- [EIC-SMEInst-2018-2020: SME instrument](#) (fase 1: deadlines 08.02.2018, 03.05.2018, 05.09.2018, 07.11.2018, budget € 48 miljoen; fase 2: deadlines 10.01.2018, 14.03.2018, 23.05.2018, 10.10.2018; budget € 431 miljoen)

Onder Industrieel Leiderschap valt ook het programma **Fast Track to Innovation (FTI)**, dat bedrijven met een innovatief product, proces of dienst het laatste zetje geeft naar de Europese markt. Dit programma kent geen vooraf bepaalde thema's waaraan een project moet voldoen. Hierdoor hoopt de Europese Commissie dat meer bedrijven aan het programma mee gaan doen. De maximumduur van het project is 3 jaar; binnen die periode moet marktintroductie plaatsvinden. Europese samenwerking is een vereiste en het consortium moet minimaal 3 en

maximaal 5 partners uit de EU-lidstaten of de [geassocieerde landen](#) bevatten. In dat consortium moet bedrijfsleven de meerderheid vormen, maar kennisinstellingen en publieke organisaties mogen wel meedoen.

FTI werkt met een continu open oproep en het indienen van een projectvoorstel kan op ieder moment. Wel zijn er drie momenten (cut off dates) waarop alle dan ingediende voorstellen beoordeeld worden. De maximale projectsubsidie is € 3 miljoen, maar de Europese Commissie ziet € 1 tot € 2 miljoen als de richtlijn. De kracht van het unieke karakter van een project en een sterke business case zijn leidend in de beoordeling.

Calls met deadline 2018

- [EIC-FTI-2018-2020: Fast Track to Innovation \(FTI\)](#) (deadlines 21 februari, 31 mei en 23 oktober, budget € 100 miljoen)

Een programma dat onder Maatschappelijke Uitdagingen (pijler 3) valt, is **Health, Demographic Change and Well-being**. De ambitie achter deze maatschappelijke uitdaging is het verbeteren van gezondheid en welzijn tijdens het hele leven. De onderwerpen 'actief ouder worden en ICT-oplossingen' en 'big data' maken onderdeel uit van de zes gebieden in dit programma. Elke twee jaar past de Commissie in het werkprogramma de richting van de onderzoeksgebieden aan de actuele ontwikkelingen aan.

Net als in 2016/2017 is er in 2018/2019 veel aandacht voor 'personalised medicine' en ICT-oplossingen en innovaties in de gezondheidszorg. Met name 'Research & Innovation Actions' (RIA) en CSA gericht op het verstrekken van steun ter bevordering van welzijn en actief en gezond ouder worden, werden ondersteund. De RIA duren 36 tot 48 maanden en de financiering omvat gemiddeld €2 tot 5 miljoen. De subsidie kan 100% van de totale subsidiabele kosten dekken. Het budget voor Gezondheid bedraagt € 7,4 miljard voor de periode 2014 - 2020.

Calls met deadline 2018

- [SC1-BHC-16-2018: Global Alliance for Chronic Diseases \(GACD\) - Scaling-up of evidence-based health interventions at population level for the prevention and management of hypertension and/or diabetes](#) (RIA; deadline 18 april 2018, budget € 20 miljoen)
- [SC1-DTH-03-2018: Adaptive smart working and living environments supporting active and healthy ageing](#) (RIA; deadline 24 april 2018, budget € 25 miljoen)

Een ander programma dat onderdeel uitmaakt van Maatschappelijke Uitdagingen (pijler 3) is **Europe in a Changing World – Inclusive, Innovative and Reflective Societies**. Het is gericht op het bevorderen van een beter begrip van Europa, het bieden van oplossingen en het ondersteunen van inclusieve, innovatieve en reflectieve Europese samenlevingen met een innovatieve publieke sector. Vooral RIA, IA en CSA worden vanuit dit programma gefinancierd. Het werkprogramma 2016-2017 richtte zich op grote uitdagingen, zoals economisch herstel en inclusieve en duurzame groei op lange termijn met focus op co-creatie (het betrekken van alle belanghebbenden), omkering van de ongelijkheid in Europa, en een beter begrip van Europa's culturele en sociale

diversiteit. Het onderlinge verband tussen sport en mensenrechten, sport en politiek, sport en racisme, en sport, cultuur en jongeren zijn thema's die in dit programma relevant zijn.

Calls met deadline 2018

- [TRANSFORMATIONS-05-2018: Cities as a platform for citizen-driven innovation](#) (CSA; deadline 13 maart 2018, budget € 1 miljoen)

In het horizontale programma 'Wetenschap met en voor de maatschappij' (**Science with and for Society, SwafS**) is het doel van de Europese Commissie om effectieve samenwerking tussen wetenschap en samenleving op te bouwen. Een ander doel is om nieuw talent te werven voor de wetenschap en om wetenschappelijke excellentie te koppelen aan sociaal bewustzijn en verantwoordelijkheid. Dit doet de Europese Commissie door middel van het centraal stellen van het begrip Responsible Research & Innovation (RRI).

Het SwafS WP18-20 is opgebouwd rond de volgende vijf strategische thema's:

1. versnellen en katalyseren van processen van institutionele wijzigen;
2. versterking van de steun aan de gendergelijkheid in onderzoek en innovatiebeleid;
3. bouwen aan de territoriale dimensie van SwafS partnerschappen;
4. verkennen en ondersteunen van de 'citizen science';
5. versterken van de kennisbasis voor SwafS.

Voorals thema 5 kan interessant zijn voor sport en bewegen. Elke organisatie die actief is in onderzoek, technologische ontwikkeling of innovatie kan deelnemen. Dit omvat naast alle Nederlandse universiteiten en onderzoeksinstituten ook bedrijven en andere organisaties die actief zijn op deze thema's.

Calls met deadline 2018

- [H2020-SwafS-2018-2020](#) (RIA en CSA; deadline 10 april 2018, budget € 50,5 miljoen)

Horizon 2020 verleent ook steun aan **COST** (European Cooperation in Science and Technology), een van Europa's oudste intergouvernementele samenwerkingskaders op het gebied van wetenschap, technologie en innovatie. Het doel is internationale vraagstukken te onderzoeken en op te lossen. Dat gebeurt in 4-jaar durende projecten, ofwel 'acties'. Via COST-acties kunnen Europese onderzoekers gezamenlijk ideeën ontwikkelen op hun eigen gebied van wetenschap en technologie.

COST financiert dus geen onderzoek, maar richt zich op netwerken (workshops, conferenties, trainingsprogramma's of disseminatie activiteiten). De onderzoekers bepalen het onderwerp van een COST-actie (bottom-up). COST-acties kunnen de weg effenen voor het oprichten van samenwerkingsverbanden voor het aanvragen van EU-gefinancierde onderzoeksprojecten. Ook speelt COST een zeer belangrijke rol bij het ontstaan van een European Research Area (ERA).

Er lopen nu ongeveer 300 COST-acties en aan de meeste doen een of meerdere Nederlandse onderzoekers mee. In Nederland ondersteunt RVO het COST-programma. Deelname aan een COST-actie kan via deelname aan een Management Comité of via deelname aan een werkgroep. Informatie over deelname aan COST en een overzicht van de COST-acties is te vinden op via de [website van RVO](#).

4. Initiatieven en programma's gekoppeld aan Horizon 2020

EUREKA vormt een aanvulling op Horizon 2020. EUREKA is een intergouvernamenteel netwerk dat marktgerichte innovatie- en onderzoeks- & ontwikkelingsprojecten van bedrijven, onderzoeksinstituten en universiteiten ondersteunt in verschillende technologische sectoren. Onderwerp van Eureka is marktgericht onderzoek en ontwikkeling en samenwerking tussen verschillende organisaties. Het doel is economische groei en oplossingen voor economische, strategische en maatschappelijke vraagstukken.

EUREKA bestaat uit meer dan veertig leden, waaronder alle lidstaten van de Europese Unie en de Europese Unie zelf, die in het netwerk wordt vertegenwoordigd door de Europese Commissie.

EUREKA is feitelijk het marktgerichte broertje van COST. Het is geen onderzoeksprogramma, maar ondersteunt deze programma's wel door samenwerking en synergie te bewerkstelligen. Het initiatief moet van het bedrijfsleven komen (bottom-up). De Eureka-status van een project kan het de bedrijven gemakkelijker maken onderzoekssubsidies te verkrijgen. EUREKA is onderverdeeld in technologische sectoren waar projectsubsidies kunnen worden verkregen. Op de [website](#) van het EUREKA-netwerk worden oproepen voor projecten gepubliceerd voor de verschillende EUREKA-projecten:

- **Individuele projecten**
Individuele onderzoeks- en ontwikkelingsprojecten met een EUREKA-label, geleid door een MKB-bedrijf, met deelnemers uit minstens twee landen die lid zijn van het netwerk.
- **Clusterprojecten**
Projecten binnen een EUREKA-cluster: een langlopend industrieel initiatief met strategische betekenis voor het Europese concurrentievermogen, meestal in de sectoren ICT, energie en biotechnologie.
- **Parapluprojecten**
Individuele projecten onder een 'EUREKA Umbrella': een thematisch netwerk dat zich richt op een specifieke economische sector of een specifiek technologisch gebied.

Ondernemers die willen participeren in internationaal onderzoek kunnen bij EUREKA terecht voor advies over regelingen, het vinden van partners en promotie van het project. De subsidie verschilt van land tot land. Aanvragen moeten vooraf worden ingediend bij het Eureka-secretariaat. Na een positieve beschikking op een aanvraag voor de Eureka-status, kan bij de nationale autoriteiten (in het geval van Nederland RVO) een subsidieaanvraag worden ingediend. Team IRIS is het expertisecentrum van RVO voor marktgerichte internationale R&D-samenwerking. Team IRIS organiseert geregeld matchmaking evenementen en andere netwerk evenementen om bedrijven in contact te brengen met branchegeenoten in Nederland en potentiële partners en financiers in het buitenland. Sinds de start in 1985 heeft Eureka zo'n 5.000 projecten goedgekeurd met een totaal budget van bijna € 30 miljard.

Het Europees innovatieprogramma **Eurostars** helpt het MKB om marktgerichte technologische ontwikkeling uit te voeren. Eurostars is gericht op hightech en innovatief MKB. Het programma

geeft financiële steun aan innovatieve projecten die binnen aanzienlijke tijd op de markt komen. Het programma helpt de time-to-market van deze nieuwe technologieën te verkorten en de technische risico's te verkleinen. Kleine bedrijven kunnen zich daardoor sneller ontwikkelen en groeien.

Eurostars is een publiek-private partnerschap (PPP) dat ontstaan is vanuit de lidstaten in het EUREKA-netwerk. De deelnemende landen geven zelf subsidie aan de deelnemers in de projecten. De Europese Unie betaalt daar een top-up op uit het budget van Horizon 2020. Eurostars richt zich op alle technologiegebieden. Er mogen verschillende type organisaties meedoen, maar de hoofdaanvrager moet een hightech MKB zijn. Daarnaast moet er een samenwerking zijn tussen partijen uit minstens twee Eurostars-landen. Binnen twee jaar na afronding van het Eurostars-project moet een verkoopbaar product of proces gereed zijn. Het totale budget voor het Eurostars is ruim € 1.1 miljard. Het Nederlandse budget is bijna € 18 miljoen per jaar. Dit budget wordt verdeeld over twee calls. Net als bij EUREKA geeft team IRIS van [RVO](#) ondersteuning bij de aanvraag.

Call met deadline 2018

[Eurostars](#), voor marktgerichte technologische ontwikkeling: eerstvolgende sluitingsdatum voor het indienen van internationale projectvoorstellen is 1 maart 2018.

Om de onderzoeksagenda van de Europese Unie beter af te stemmen op de wensen van het bedrijfsleven, kan de industrie het initiatief nemen voor een gezamenlijk technologie-initiatief (**Joint Technology Initiative, JTI**). Met JTIs stimuleren de Europese Commissie en het ministerie van Economische Zaken en Klimaat samenwerkingsvormen van publieke en private partijen die een grensoverschrijdend onderzoeksprogramma uitvoeren. In een JTI bundelen de EU, het bedrijfsleven, kennisinstellingen en (soms) lidstaten de krachten en committeren ze zich aan meerjarige samenwerking. Een JTI ontwikkelt nieuwe kennis en technologie om uiteindelijk innovaties op de markt te kunnen brengen. De financiering van het onderzoek wordt bij deze programma's gedeeld: 50% of minder komt voor rekening van de private instelling en de rest wordt betaald door de Commissie of een lidstaat.

JTIs worden opgezet op terreinen die voor Europa in economisch en politiek opzicht van strategisch belang zijn. Nieuwe platforms kunnen ondersteuning krijgen in Horizon 2020 mits ze passen binnen de gestelde criteria. Om in aanmerking te komen voor subsidie moet men lid worden van een European Technology Platform (ETP), wat mogelijk is voor elke organisatie die actief is op het technologiegebied van het betreffende ETP. De JTIs kunnen zelf calls for proposals lanceren en projecten financieren. De voorwaarden en de hoogte van de bijdrage verschillen per JTI. In Nederland voert [RVO](#) JTIs uit in opdracht van het ministerie.

5. Europese Structuur- en Investeringsfondsen (ESI)

Naast Erasmus+ en Horizon 2020 zijn er ondersteuningsmogelijkheden via Europese Structuur- en Investeringsfondsen (ESI-fondsen). Voor de periode 2014-2020 vallen vijf grote fondsen onder de koepel ESI-fondsen. Het gaat om EFRO (regionaal binnen landen), ESF (sociaal), Interreg (regionaal tussen landen), ELFPO (landbouw) en EFMV (zee). De ESI-fondsen zijn gedecentraliseerde programma's, wat betekent dat de middelen direct worden beheerd door de lidstaten. De beslissing over de selectie en de financiering van concrete projecten wordt genomen op nationaal en regionaal niveau en niet door de EU-instellingen. Binnen de ESI-fondsen zijn 11 thematische doelen gesteld. Nederland heeft daarbij op 7 van de 11 de nadruk gelegd, namelijk:

- versterking van onderzoek, technologische ontwikkeling en innovatie;
- vergroting van de concurrentiekracht van MKB, landbouw en visserij;
- ondersteuning van de overgang naar een koolstofarme economie;
- bevordering van de aanpassing aan klimaatverandering;
- bescherming van het milieu en bevordering van het efficiënt gebruik van hulpbronnen;
- bevorderen van werkgelegenheid en ondersteunen van arbeidsmobiliteit;
- bevordering van sociale inclusie en bestrijding van armoede.

Het Europese Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO) en de subsidies van Interregionale samenwerking (Interreg) zijn voor (onderzoek en innovatie met betrekking tot) sport/bewegen het meest relevant. Het Europees Sociaal Fonds (ESF) is mogelijk wel voor projecten van belang waarbij sport of bewegen als middel wordt ingezet, voor (bijvoorbeeld) sociale inclusie, maar binnen dat fonds vormen onderzoek en (technologische) innovatie geen prioriteit. In Nederland wordt het ESF vooral ingezet voor de verhoging van de arbeidsparticipatie, in het bijzonder voor kwetsbare groepen. Actief en gezond ouder worden is wel een prioriteit, maar alleen binnen het kader van het bevorderen van duurzame arbeidsinzet van werkenden.

Het **Europees Fonds voor Regionale ontwikkeling (EFRO)**, ofwel European Regional Development Fund (ERDF), is bedoeld om de economische verschillen tussen Europese regio's terug te dringen. Om dit te bereiken worden projecten gefinancierd die de economie van zwakkere regio's versterken en de economische groei van de meer ontwikkelde regio's vergroten. In het kader van regionale ontwikkeling zijn daarom twee doelstellingen opgesteld: investeren in groei en werkgelegenheid en Europese territoriale samenwerking. De eerste doelstelling wordt uitgewerkt in vier regionale programma's, voor de tweede doelstelling zijn onder EFRO aparte programma's opgesteld (Interreg, zie hieronder).

Nederland zet met de EFRO-middelen in op de verhoging van (private) investeringen op het gebied van innovatie, onderzoek en ontwikkeling. Hierbij is de betrokkenheid van het MKB van groot belang. Een aandachtspunt is dat EFRO bedoeld is voor de vier Nederlandse regio's met verschillende prioriteiten. In de [Europese subsidiewijzer](#) van de VNG (blz. 23-35) worden de programma's per landsdeel uiteengezet.

Een ander aandachtspunt is dat projecten aan zowel de eisen van het EFRO als aan de extra eisen van de landsdelen voldoen. Zo moet een project niet alleen innovatief en baanbrekend zijn, maar

moet het ook aansluiten bij de regionale innovatiestrategie, de Topsectoren die Nederland kent en het onderliggende Operationeel Programma (eisen op het gebied van people, planet en profit). De standaard waaraan een subsidieaanvraag en de administratie achteraf moet voldoen, ligt hoger dan bij de gemiddelde subsidie. Kleine projecten met een lage begroting kunnen daarom vaak geen subsidieaanvraag indienen.

De verschillende openstellingen voor de verschillende regio's wisselen elkaar af en worden nooit ver van tevoren aangekondigd. Binnen de meeste openstellingen en regio's geldt een variërend subsidiepercentage. Ook de maximale subsidiebedragen zijn afhankelijk van de openstellingen en de regio. Daarnaast kunnen ondernemers cofinanciering aanvragen bij een aantal provincies als de projecten worden uitgevoerd in die provincies. De subsidiebedragen kunnen oplopen tot enkele miljoenen. Voor Nederland is het totale budget voor de landsdelige EFRO-programma's € 507,2 miljoen. Voor alle vier de landsdelen is een instantie ingesteld die de coördinatie van de EFRO-gelden namens het ministerie van Economische Zaken voor haar rekening neemt. De subsidieoproepen van EFRO worden op de [websites van deze regionale instanties](#) bekend gemaakt.

De officiële naam van **Interreg** is Europese Territoriale Samenwerking ofwel European Territorial Cooperation (ETC). Interreg is de verzamelnaam van de programma's die ten doel hebben internationale samenwerking tussen regio's te stimuleren. Deze samenwerking is vooral gericht op economische ontwikkeling, bijvoorbeeld door gezamenlijke innovatie, en het uitwisselen van good practices.

Er zijn drie verschillende Interreg-programma's. Deze richten zich op: samenwerking in de grensregio's (Interreg V A); samenwerking tussen regio's in verschillende landen (Interreg V B); samenwerking interregionaal en Europabreed (Interreg EUROPE, URBACT). In de [Europese subsidiewijzer van de VNG](#) (blz. 41-47) worden per programmagebied de belangrijkste doelstellingen genoemd.

Het totale budget voor Europese territoriale samenwerking is € 8,9 miljard. Aanvragen kunnen gedaan worden door overheden (Rijk, provincie, gemeente, waterschap), kennisinstellingen (universiteiten, hogescholen), bedrijven, ontwikkelingsmaatschappijen, non-profitinstellingen en private partijen zonder winstoogmerk. Een recent voorbeeld van een Interreg project gericht op sport is [Nano4Sports](#). Dit project heeft als doel om innovatie in het sport-, beweeg- en gezondheidsdomein te stimuleren door nieuwe innovatieve oplossingen te ontwikkelen. Informatie over alle Interreg programma's en de contactpersonen in Nederland is te vinden op [Rijksoverheid.nl](#). Er is ook een specifieke Interreg [website](#) van de Europese Commissie.

6. Overige EU-programma's

Het **Derde Actieprogramma Volksgezondheid** wordt uitgevoerd in opdracht van DG Santé (voorheen DG Sanco) van de Europese Commissie. Het programma loopt van 2014 tot 2020 en er is een gezamenlijk budget van € 449,4 miljoen voor alle landen die in aanmerking komen voor financiering vanuit dit programma.

Belangrijk uitgangspunt van het programma is mensen langer gezond en actief te houden, met de bijbehorende positieve effecten op de productiviteit en het concurrentievermogen. Daarbij is innovatie in de gezondheidszorg, mede met het oog op de demografische ontwikkeling in Europa, een belangrijke prioriteit. Het programma heeft vier hoofddoelstellingen, namelijk:

1. een goede gezondheid bevorderen, ziekten voorkomen en een **gezonde levensstijl** stimuleren;
2. door gezondheid in alle beleidsterreinen te integreren;
3. de EU-burgers beschermen tegen ernstige **grensoverschrijdende gezondheidsbedreigingen**;
4. bijdragen aan innovatieve, efficiënte en duurzame **gezondheidszorgstelsels**;
5. de EU-burgers toegang geven tot een **betere en veiliger gezondheidszorg**.

De financieringsmogelijkheden voor sport via dit programma zijn in het algemeen vrij beperkt. De kans voor het ontvangen van financiering voor sportprojecten wordt het hoogste geacht onder de eerste hoofddoelstelling.

Het **Derde Actieprogramma Volksgezondheid** richt zich voornamelijk op beleidsondersteunende gezondheidsprojecten en is daarom vooral gericht op onderzoeksinstellingen. Ook gemeenten komen in aanmerking voor subsidie, eventueel in partnerschap met andere instellingen. Om in aanmerking te komen voor subsidie moet er een partnerschap zijn met 6 tot 10 andere partners uit verschillende lidstaten. Een partner uit een niet-EU land kan ook deelnemen, maar dan wel op eigen kosten.

Het programma financiert tot maximaal 60-80% van de totale projectkosten, afhankelijk van het type subsidie. Het bedrag van cofinanciering varieert van € 20.000 tot € 3.000.000. Het project mag maximaal 3 jaar duren. Per jaar wordt een werkplan vastgesteld waarin de algemene doelstellingen worden uitgewerkt in specifieke acties en wordt een budget per actie vastgesteld. Per actie wordt maar één project gefinancierd. Oproepen tot het indienen van aanvragen vinden eens per jaar plaats.

Op de website van het uitvoerend [agentschap Chafea](#) (Consumers, Health and Food Executive Agency) staan de subsidieoproepen die open zijn. De implementatie van het programma wordt voornamelijk gedaan door financiering van drie typen acties: 'projects' (beurzen voor projecten moeten worden gefinancierd door andere openbare, niet-gouvernementele of particuliere organisaties), 'joint actions' (subsidies voor acties die gezamenlijk gefinancierd worden door de EU en autoriteiten van de lidstaten), en 'operation grants' (operationele subsidies, met financiële bijdrage van de EU aan het functioneren van niet-gouvernementele organisaties, met inbegrip van netwerken). In Nederland heeft RVO de rol van contactpunt voor dit programma.

COSME is het EU-programma voor het concurrentievermogen van ondernemingen en MKB bedrijven ('Competitiveness of SMEs'), dat van 2014 tot en met 2020 loopt met een budget van €2,3 miljard. COSME is een programma dat de Small Business Act (SBA) uitvoert, die de politieke wil van de Europese Commissie uit om de centrale rol van MKB in de economie van de EU te erkennen. COSME steunt het MKB op de volgende gebieden:

- het vergemakkelijken van de toegang tot financiering
- het ondersteunen van internationalisering en de toegang tot markten
- het scheppen van een klimaat dat gunstig is voor het concurrentievermogen
- het stimuleren van een ondernemerscultuur

In een Nederlandstalige [brochure](#) is een uitgebreidere omschrijving van de ondersteuning van bedrijven via COSME te vinden. Meerdere calls for proposals kunnen interessant zijn voor de sportsector, waaronder oproepen tot clustervorming of oproepen gericht op ondernemerschap. De lijst met calls for proposals is te vinden op de [EU website](#) of op de site van [EASME](#) (Executive Agency for SMEs). Voor het aanvragen van subsidie onder het COSME-programma kunnen bedrijven terecht in de [Research & Innovation Participant Portal](#). Voor toegang tot financiering kunnen bedrijven terecht bij [lokale financiële intermediairs](#).

Calls met deadline 2018

[COS-LINKPP-IPB-2017: Innovation procurement brokers](#) (Grant agreement, deadline 4 januari 2018, budget € 600.000)

Pilot projects (PP) en Preparatory Actions (PA) introduceren nieuwe initiatieven die mogelijk kunnen leiden tot permanente EU-subsidieprogramma's. Een pilot project is een initiatief van experimentele aard ontworpen om de haalbaarheid en het nut van een activiteit na te gaan, en duurt niet meer dan twee jaar. Een preparatory action - normaal de opvolger van een succesvol pilotproject over hetzelfde onderwerp - is bedoeld om nieuwe acties voor te bereiden, zoals EU-beleid, wetgeving, programma's etc., met financiering voor niet meer dan drie jaar.

Het belangrijkste doel van Creatief Europa (**Creative Europe**) is het stimuleren van de cultuursector. Het huidige programma loopt van 2014 tot en met 2020 en heeft een budget van €1,46 miljard. Het programma is van belang voor elk type investeringsproject dat sport samenbrengt met cultuur, activiteiten gericht op versterking van culturele waarden, erfgoed en/of creatieve expressies. Het Creatief Europa-programma heeft een garantiefaciliteit voor het MKB, waarmee het voor de culturele en creatieve industrie gemakkelijker wordt om toegang te krijgen tot bankkredieten.

Voor projectsubsidies in de sportsector is het subprogramma cultuur het meest relevante instrument, in het bijzonder de regeling steun aan Europese samenwerkingsprojecten (European Cooperation Projects). Deze projecten omvatten twee categorieën:

- **Kleine samenwerkingsprojecten:** duur van maximaal 48 maanden en uit te voeren door een consortium van ten minste drie partners uit drie verschillende deelnemende landen. Subsidies tot € 200.000 met een percentage van de medefinanciering van 60% van de totale subsidiabele kosten.

- **Grootschalige samenwerkingsprojecten:** duur van maximaal 48 maanden en uit te voeren door een consortium van ten minste drie partners uit drie verschillende deelnemende landen. Subsidies tot € 2 miljoen met een cofinancieringspercentage van 50%.

Voor de garantiefaciliteit kunnen bedrijven terecht bij [lokale financiële intermediairs](#). Informatie over subsidies kan gevonden worden op de [EACEA](#) site, waar het jaarlijkse werkprogramma met een voorlopige kalender van de oproepen te vinden is. In Nederland adviseert het [SICA/CCP](#) over Europese cultuursubsidies. De voorwaarden voor het aanvragen van subsidie kunnen per oproep verschillen.

Calls met deadline 2018

[EACEA 32/2017 - 'Support for European cooperation projects 2018'](#) (projecten; deadline 18 januari 2018, budget € 15,2 miljoen)

Het **Europees Fonds voor Strategische Investerings (EFSI)** is een leningsinstrument voor risicodragende financiering van de Europese Investeringsbank (EIB). Het doel van het Europees Fonds voor Strategische Investerings (EFSI) is om door middel van gerichte investeringen de structurele economische groei en de werkgelegenheid in de Europese Unie te bevorderen. Het EFSI is ondergebracht bij de Europese Investeringsbank (EIB), die met behulp van de EU-garantie uit het EFSI steun kan verlenen aan investeringsplatformen, investeringsfondsen, nationale stimuleringsbanken of stimuleringsinstellingen.

Te ondersteunen investeringen moeten met name worden gedaan in risicovolle projecten op één of meer gebieden (waaronder onderzoek, ontwikkeling en innovatie; menselijk kapitaal, cultuur en gezondheid). De steun wordt verleend in de vorm van leningen, garanties, tegengaranties, kapitaalmarktinstrumenten, enigerlei andere vormen van financierings- of kredietverbeteringsinstrumenten en deelnemingen of quasi-deelnemingen. De omvang van de steun wordt per geval bepaald. Aanvragen kunnen worden ingediend bij de EIB. Er zijn deadlines voor aanvragen. Het beschikbare budget is € 21 miljard (€16 miljard van de EU en € 5 miljard van de EIB).

Om de Nederlandse bedrijven en de Nederlandse economie optimaal te laten profiteren van het EFSI heeft het kabinet het Nederlands InvesteringsAgentschap voor EFSI (NIA) opgericht. NIA biedt Nederlandse investeerders en financiële instellingen ondersteuning bij aanvragen voor de zogenaamde Juncker-fonds gelden. Met EFSI wil de Europese Commissie ten minste € 315 miljard aan extra investeringen mobiliseren. Voor Nederland betekent dit in potentie miljarden euro's voor bijvoorbeeld extra kredietverlening aan het MKB. Op 1 juni 2016 is het Europees investeringsprojectenportaal (EIPP) gestart. Dit online platform is een onderdeel van het EFSI en moet Europese projectontwikkelaars en investeerders uit de EU en daarbuiten samen brengen.

***Disclaimer:** Deze Inventarisatie Europese financieringsmogelijkheden Sport en Bewegen is een publicatie van Kenniscentrum Sport. Ondanks de zorgvuldige samenstelling van de inhoud aanvaardt Kenniscentrum Sport geen enkele aansprakelijkheid voor schade, direct dan wel indirect, door eventuele fouten of vergissingen. Dit geldt zowel voor de eigen teksten als voor teksten van derden. De inventarisatie zal een regelmatige update krijgen.*